

Judikatura Evropského soudu pro lidská práva v oblasti vězeňství

Petr Konůpka, Kancelář vládního zmocněnce pro zastupování ČR před ESLP

Úvodem svého příspěvku v krátkosti pro připomenutí zmíním, co je Evropská úmluva o lidských právech (dále jen „Úmluva“), jaká je úloha Evropského soudu pro lidská práva (dále jen „ESLP“) a jaký je význam a jaké mají důsledky rozsudky ESLP. Ve druhé části pak přiblížím, čím se ESLP v oblasti vězeňství zabývá, přičemž některých otázek se dotknu jen letmo a u jiných, které mohou být pro českou praxi zvláště významné, se zastavím podrobněji. Závěrem uvedu stručný přehled, jak si Česká republika doposud před ESLP v oblasti vězeňství vede.

1. Evropská úmluva o lidských právech a Evropský soud pro lidská práva

1.1 Úmluva

Úmluva je v evropském kontextu patrně nejvýznamnější obecnou lidskoprávní mezinárodní úmluvou. Byla sjednána v rámci Rady Evropy v roce 1950 a do dnešního dne byla doplněna či změněna 14 protokoly, přičemž návrhy dalších dvou jsou v současnosti projednávány. Pro Českou republiku se stala závaznou v březnu 1992. Úmluva zakotvuje určitý minimální evropský standard ochrany lidských práv a základních svobod, který jsou její signatáři, jimiž jsou s výjimkou Běloruska a Kosova (budeme-li ho považovat za nezávislý stát) všechny evropské státy (včetně Arménie, Ázerbájdžánu a Gruzie, které jsou ne vždy do Evropy řazeny), povinni v rámci své jurisdikce zajistit. Státy tak přirozeně mohou na svém území zaručit vyšší standard ochrany lidských práv, jak ostatně předvídá i článek 53 Úmluvy. V českém právním řádu je Úmluva součástí ústavního pořádku (srov. nálezn Ústavního soudu sp. zn. Pl. ÚS 36/01 ze dne 25. června 2002 vyhlášeném ve Sbírce zákonů pod č. 403/2002).

1.2 ESLP

K zajištění plnění závazků vyplývajících z Úmluvy byl zřízen ESLP (srov. článek 19 Úmluvy), na který se od roku 1998 může přímo, bez prostřednictví Evropské komise pro lidská práva, která byla v tomto roce zrušena, obrátit každý kdo tvrdí, že některé z jeho základních práv a svobod zakotvených v Úmluvě bylo ze strany některého smluvního státu porušeno. Musí být samozřejmě splněny určité podmínky, mezi něž patří především vyčerpání vnitrostátních prostředků nápravy a dodržení lhůty šesti měsíců od posledního rozhodnutí vnitrostátního orgánu v dané věci.

1.3 Závaznost judikatury ESLP

Rozsudky ESLP jsou na základě článku 46 Úmluvy pro stát, který byl stranou řízení, závazné. To znamená, že odsouzený stát je povinen stěžovateli vyplatit spravedlivé zadostiučinění, které mu ESLP přiznal a dále přijmout taková individuální opatření k nápravě, která v maximální míře obnoví stav, který existoval v době, než ke shledanému porušení Úmluvy došlo; zásadou je zde tedy *restitutio in integrum*. Individuálními opatřeními se však výkon rozsudku ESLP nevyčerpává. Stát je nad jejich rámec povinen přijmout i obecná opatření, která zabrání tomu, aby se obdobné porušení Úmluvy v budoucnu opakovalo. Jedná se především o přijetí nezbytných legislativních změn či úpravu správní či jiné praxe. Nad výkonem rozsudků ESLP dohlíží Výbor ministrů Rady Evropy.

Výše uvedenou závazností „věci rozhodnuté“ se ovšem závaznost judikatury ESLP nevyčerpává. Pro Českou republiku a její orgány je závazná i judikatura ESLP proti jiným státům, a to zjednodušeně řečeno z titulu „věci interpretované“. Je to právě ESLP, kdo je povolán podávat autoritativní výklad Úmluvy (srov. článek 32 Úmluvy) a pakliže v určitém kontextu vyložil Úmluvu ve vztahu k jednomu státu určitým způsobem, pak je zřejmé, že tento výklad použije i proti jinému státu, neexistují-li v posuzovaných situacích relevantní rozdíly.

Ústavní soud k tomu v nálezu sp. zn. I. ÚS 310/05 ze dne 15. listopadu 2006 uvedl: „(...) *relevance rozhodnutí ESLP dosahuje v českém právním řádu ústavněprávní kvality. (...) orgány veřejné moci mají obecnou povinnost přihlížet k interpretaci Úmluvy prováděné ESLP. Rozhodnutí ESLP jak ve věcech, kde rozhodovaly v řízeních proti České republice, tak i ve věcech, které se týkají jiného členského státu Úmluvy, pokud tato věci mají podle své povahy význam též pro interpretaci Úmluvy v českém kontextu. To platí tím spíše za situace, kdy takovouto judikaturou argumentuje účastník řízení (...)*“.

1.4 Procedura „pilotního rozsudku“

K otázce významu judikatury ESLP je vhodné doplnit, že v posledních několika málo letech ESLP zavedl tzv. proceduru „pilotního rozsudku“, která mu umožňuje efektivněji se vypořádat se situacemi, kdy v některém smluvním státě Úmluvy existuje v oblasti lidských práv systémový či strukturální problém. V jednoduchosti lze říct, že v případech, kdy již ESLP o určité otázce vůči jednomu státu vydal větší množství odsuzujících rozsudků nebo je proti jednomu státu podáno mnoho *prima facie* důvodných stížností a tato situace naznačuje, že v dané otázce existuje v předmětném státu systémový či strukturální problém, ESLP na pozadí jedné vybrané stížnosti posoudí nejen individuální situaci daného stěžovatele, ale i daný obecný problém. V rozsudku pak státu uloží kromě opatření týkajících se daného stěžovatele i přijetí obecných opatření k odstranění závadného stavu a poskytnutí nápravy dotčeným osobám (zpravidla nicméně pouze těm, které se na ESLP již obrátili či tak ještě mohou učinit). K tomu stanoví odsouzenému státu lhůtu.

V oblasti vězeňství lze z poslední doby zmínit např. rozsudek ve věci *Ananyev a další proti Rusku* (č. 42525/07 a 60800/08, rozsudek ze dne 10. ledna 2012) týkající se podmínek panujících v ruských vazebních věznicích. Tímto rozsudkem ESLP Ruské federaci mj. uložil ve lhůtě šesti měsíců od data právní moci rozsudku předložit závazný harmonogram přijetí preventivních a kompenzačních opatření, které podmínky ve vazebních věznicích uvedou do souladu s článkem 3 Úmluvy. ESLP navíc opatření, která mají být přijata, poměrně podrobně specifikoval. Kromě kroků, které jsou specificky svázány s existujícím stavem ruských vazebních věznic (např. stanovení maximální kapacity každé takové věznice, odstranění tlustých mříží z oken, oddělení toalet od zbytku cel, zvýšení frekvence sprchování), lze mezi nimi nalézt i opatření, která mají obecnější charakter a které by ESLP požadoval i po jiných státech, u kterých by identifikoval systémový problém spočívající v přeplněnosti věznic.

Jedná se především o povinnost zakotvit v právním řádu preventivní prostředek, kterým by se osoba zbavená svobody domohla účinného přezkumu své námitky špatných podmínek ve věznici. O daném prostředku nápravy nemusí dle ESLP rozhodovat soud, ale musí se jednat o orgán nezávislý na vězeňské službě. Daný orgán musí mít pravomoc vést nezávislé šetření na místě, řízení před ním musí být

kontradiktorní a jeho rozhodnutí musí být pro vězeňskou službu závazné a musí být vydáno urychleně.

ESLP dále konstatoval, že do doby, než dojde k celkovému zlepšení situace a též pro budoucí výjimečné případy (srov. též *Łatak proti Polsku*, č. 52070/08, rozhodnutí v pilotním řízení o přijatelnosti ze dne 12. října 2010) může být umožněno, aby byla osoba zbavená svobody umístěna do cely, která nevyhovuje minimálním standardům. Takové umístění však musí být omezeno na zákonem striktně definované výjimečné případy, na zákonem stanovenou maximální dobu, která nesmí být dlouhá a musí být zajištěn soudní přezkum takového opatření. Zároveň takové umístění musí být dotčené osobě kompenzováno, a to buď finančně či např. poskytnutím více hodin vycházek či volnočasových aktivit nebo kombinací obojího.

2. Judikatura ESLP v oblasti vězeňství

ESLP se v oblasti vězeňství zabývá celou škálou případů. Největší masu jeho judikatury v této oblasti tvoří rozhodování o stížnostech namítajících špatné podmínky ve věznicích (2.1) následované rozhodováním o stížnostech namítajících neposkytnutí adekvátní lékařské péče (2.2). ESLP též často řeší případy, ve kterých stěžovatel namítá, že s ním nebylo zacházeno přiměřeně s náležitým přihlédnutím k jeho zranitelné situaci (2.3). Řada stížností se týká též osobních prohlídek (2.4), režimu návštěv (2.5), omezení a kontroly korespondence (2.6), umístění do samovazby (2.7), vyšetřování úmrtí či špatného zacházení v době zbavení svobody (2.8), volebního práva (2.9), neposkytnutí zvláštní stravy (2.10), možnosti krátkodobě opustit věznici (2.11), neumožnění stát se rodičem (2.12) a dalších situací (2.13). Podrobněji se zastavím zejména u stížností na špatné podmínky ve věznicích, neadekvátní lékařskou péči a provádění osobních prohlídek.

2.1 Podmínky ve věznicích z pohledu článku 3 Úmluvy

2.1.1 Obecné zásady vyplývající z judikatury ESLP

ESLP v oblasti vězeňství v první řadě řeší stížnosti, v nichž je namítáno, že podmínky zbavení svobody porušují článek 3 Úmluvy zakazující mučení a jiné nelidské a ponižující zacházení. V nejobecnější rovině lze konstatovat, že dle judikatury ESLP musí podmínky zbavení svobody respektovat lidskou důstojnost. Strádání, které je spojené se zbavením svobody, nesmí přesáhnout stupeň, který je nevyhnutelně s trestem odnětí svobody spojen. Skutečnost, že podmínky, kterým byl odsouzený vystaven, nebyly vytvořeny úmyslně, není z hlediska článku 3 Úmluvy relevantní. Stejně tak stát nelidské či ponižující podmínky ve věznicích nemůže omluvit nedostatkem finančních prostředků (k přehledu obecných zásad, ze kterých ESLP vychází, srov. např. *Orchowski proti Polsku*, č. 17885/04, rozsudek ze dne 22. října 2009).

Při posouzení, zda podmínky ve věznicích porušily článek 3 Úmluvy či nikoli, ESLP bere do úvahy kumulativní účinek všech relevantních faktorů.

Základním, nikoli však jediným kritériem je prostor, který v dané cele připadá na jednoho odsouzeného. Ačkoliv ESLP opakovaně zdůrazňuje, že jeho úkolem není stanovit minimální plochu, kterou za všech okolností musí mít každý odsouzený k dispozici a standardy stanovené jinými mezinárodními orgány (zejména Evropským výborem pro zabránění mučení a nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestání, dále jen „CPT“) pro něj nejsou závazné, byť jsou relevantní, lze z jeho

judikatury dovodit, že v případě, že tato plocha klesne pod 3 m², jedná se téměř vždy o porušení článku 3 Úmluvy (srov. např. *Lind proti Rusku*, č. 25664/05, rozsudek ze dne 6. prosince 2007). Naopak, pokud podlahová plocha na odsouzeného přesáhne 4 m², o porušení článku 3 Úmluvy nejde (srov. např. *Rodić a další proti Bosně a Hercegovině*, č. 22893/05, rozsudek ze dne 27. května 2008). Pakliže se relevantní podlahová plocha pohybuje v rozmezí 3-4 m², ESLP pečlivě zkoumá ostatní aspekty režimu zbavení svobody. Tak tomu bylo např. v dosud jediném rozsudku proti České republice v dané oblasti, *Jirsák proti České republice*, viz níže.

Nedostatek prostoru v cele může být kompenzován celkově velkým rozměrem dané cely a možností trávit čas mimo ni. Tak např. v rozsudku *Valašinas proti Litvě* (č. 44558/98, rozsudek ze dne 24. července 2001) ESLP dospěl k závěru, že článek 3 Úmluvy porušen nebyl, byť na stěžovatele připadalo dokonce jen 2,7, resp. 3,2 m², jelikož celkový rozměr cel byl 86,5, resp. 55,3 m² a stěžovatel se mohl po celý den až do večerky volně pohybovat po celém oddělení a vycházkovém dvoře.

Nedostatek prostoru nemusí též znamenat porušení článku 3 Úmluvy, pakliže stěžovatel pobývá v dané cele jen velmi krátký čas. Ve věci *Jeong proti České republice* (č. 34140/03, rozhodnutí o přijatelnosti ze dne 13. února 2007) tak Soud prohlásil námitku porušení článku 3 Úmluvy za nepřijatelnou pro zjevnou neopodstatněnost, jelikož zadržení na policejní stanici v cele o rozměru 2 m² spolu se čtyřmi dalšími osobami trvalo jen 11 hodin.

Dalšími aspekty, které ESLP zkoumá, jsou zejména možnost větrání dané cely a adekvátní teplota v ní (srov. např. *Peers proti Řecku*, č. 28524/95, rozsudek ze dne 19. dubna 2001), přístup denního světla (srov. např. *Aleksandr Makarov proti Rusku*, č. 15217/07, rozsudek ze dne 12. března 2009), dostatek pitné vody a adekvátní stravy (srov. např. *Generalov proti Rusku*, č. 24325/03, rozsudek ze dne 9. července 2009), dostupnost práce, vzdělávacích a volnočasových aktivit (srov. *Valašinas proti Litvě*, cit. výše), vystavení pasivnímu kouření (srov. *Florea proti Rumunsku*, č. 37186/03, rozsudek ze dne 14. září 2010) a hygienické podmínky, především možnost použít toaletu v soukromí. V této souvislosti není bez zajímavosti zmínit rozsudek *Melnītis proti Lotyšsku* (č. 30779/05, rozsudek ze dne 28. února 2012), ve kterém ESLP konstatoval, že došlo k porušení článku 3 Úmluvy, jelikož toalety nebyly odděleny od zbylého prostoru cely a stěžovateli nebyly v rozporu s mezinárodními standardy (konkrétně Evropskými vězeňskými pravidly přijatými dne 11. ledna 2006 ve formě doporučení Výboru ministrů Rady Evropy) a vnitrostátním právem po dobu pěti měsíců poskytnuty základní hygienické potřeby – zubní kartáček, pasta, toaletní papír a mýdlo. K tomuto posledně zmíněnému aspektu ESLP konstatoval, že skutečnost, že si je stěžovatel mohl zakoupit ve vězeňské prodejně či opatřit jinak, nezabývá státní orgány jejich povinností zajistit, aby byli odsouzení drženi v podmínkách respektujících jejich lidskou důstojnost.

Kromě výše uvedených kritérií ESLP zohledňuje i délku období, po které byl stěžovatel vystaven daným podmínkám, zda šlo o muže či ženu, a do určité míry též jeho či její věk a zdravotní stav. Jak již bylo řešeno, po zvážení všech těchto faktorů ESLP rozhodne, zda v daném případě došlo k porušení článku 3 Úmluvy či nikoli.

2.1.2 Stížnosti proti České republice

I Česká republika čelila a čelí před ESLP stížnostem, ve kterých je poukazováno na nelidské či ponižující podmínky v českých věznicích. ESLP dosud rozhodl jen o jedné

z nich, a to o stížnosti *Jirsák proti České republice* (č. 8968/08, rozsudek ze dne 5. dubna 2012).

Stížnost poukazovala na podmínky panující ve Věznici Valdice v období listopad 2000 – leden 2001. Stěžovatel sdílel celu o rozměru 36 m² s devíti dalšími odsouzenými. Před okny cely byla ve vzdálenosti 1,5 metru umístěna zábrana ze žlutého průhledného sklolaminátu, která měla zabránit vizuálnímu kontaktu s protilehlým obytným domem. Stěžovatel tvrdil, že nebylo možné otvírat okna, a proto byl v cele zcela vydýchaný vzduch, který nakonec způsobil, že se mu při slézání z patrového lůžka zatočila hlava, v důsledku čehož spadl a zlomil si kotník.

Jelikož na stěžovatele připadalo jen 3,6 m² podlahové plochy, zabýval se ESLP dopodrobna všemi ostatními relevantními aspekty. ESLP v první řadě konstatoval, že stěžovatel v dané cele pobýval 2,5 měsíce, což je značná doba. Na druhou stranu však usoudil, že celkový rozměr cely byl poměrně velký, umožňoval stěžovateli dostatečný pohyb a stěžovatel tak nebyl nucen trávit většinu času na lůžku. Navíc byl stěžovatel po celou dobu pracovním zařazen a trávil tak v souvislosti s prací 9 hodin denně mimo cely. Dále měl též možnost další jednu hodinu denně pobývat na vycházkovém dvoře a účastnit se i jiných volnočasových aktivit mimo cely. V cele byla dvě velká okna a ani sklolaminátová zábrana dle ESLP nezabraňovala zcela přístupu denního světla. Větrání sice záviselo na dohodě spolu odsouzených a nemuselo být zejména v zimních měsících tak časté, bylo nicméně možné. Dle ESLP byla stěžovatelova tvrzení o nedostatečném vytápění nevěrohodná, jelikož je poprvé uplatnil až v řízení před ním a v žádné ze svých početných stížností, které adresoval vnitrostátním orgánům, je neformuloval. ESLP též uvedl, že jedna toaleta pro deset osob mohla stěžovateli způsobit určité nepohodlí, avšak jelikož poskytovala dostatek soukromí, nezpůsobovala porušení článku 3 Úmluvy. Konečně ESLP podotkl, že se sice stěžovatel nemohl sprchovat kdykoli, mohl se však sprchovat dvakrát týdně, měl na cely k dispozici umyvadlo se studenou vodou a navíc se mohl umýt po práci. Proto i hygienické podmínky vyhovovaly článku 3 Úmluvy. Po zvážení všech těchto faktorů ESLP uzavřel, že v daném případě nebyly podmínky stěžovatelova výkonu trestu odnětí svobody v rozporu s článkem 3 Úmluvy (stížnost směřovala i proti lékařské péči, která byla stěžovateli poskytnuta v souvislosti s jeho zlomeninou kotníku, k tomu viz níže).

V této věci tedy Česká republika prozatím stav v českých věznicích z pohledu článku 3 Úmluvy obhájila. Koncem října 2012 byly nicméně vládě komunikovány další dvě stížnosti (*Brandejs proti České republice*, č. 16878/09 a *Holoubek proti České republice*, č. 40818/09), které se týkají především let 2008-2009 a podmínek ve věznicích Rýnovice a Kynšperk nad Ohří. Oba stěžovatelé tvrdí, že neměli k dispozici ani 3 m² podlahové plochy. Vláda byla vyzvána, aby ESLP předložila stanovisko do počátku února 2013.

2.2 Poskytování adekvátní lékařské péče

Častou námitkou vznášenou před ESLP je tvrzená nedostatečná lékařská péče poskytovaná v souvislosti s onemocněním či zraněním. Lze uvést, že posouzení adekvátnosti poskytnuté lékařské péče je dle samotného ESLP jedním z nejobtížnějších aspektů jeho rozhodování. Ačkoli CPT zastává názor, že odsouzeným má být ve srovnání s ostatní populací poskytována ekvivalentní lékařská péče, ESLP tento standard lékařské péče vždy nevyžaduje. Jakkoli státní orgány musí zajistit, že diagnóza a léčba budou rychlé a přiléhavé, v případě potřeby

do-provázené systematickým a pravidelným sledováním zdravotního stavu, a budou zahrnovat komplexní terapeutickou strategii zaměřenou na vyléčení zdravotních problémů či předejití jejich zhoršení, nevyplývá dle ESLP z článku 3 Úmluvy pro státy povinnost zajistit každé osobě zbavené svobody stejnou úroveň lékařské péče, jakou by se jí dostalo na nejlepších civilních klinikách. Podle ESLP lze přihlídnout k tomu, že prostředky vězeňských lékařských zařízení jsou v porovnání s běžnými zdravotnickými zařízeními omezené. ESLP si tak ponechává při stanovení potřebné úrovně lékařské péče dostatečnou míru flexibility a posuzuje ji podle okolností každého jednotlivého případu. Úroveň lékařské péče musí být v každém případě slučitelná s lidskou důstojností, do úvahy je nicméně třeba vzít i praktické požadavky v oblasti vězeňství (srov. např. *Pakhomov proti Rusku*, č. 44917/08, rozsudek ze dne 30. září 2010, či *Gladkiy proti Rusku*, č. 3242/03, rozsudek ze dne 21. prosince 2010).

Ve výše uvedené věci *Jirsák proti České republice* se ESLP zabýval i otázkou, zda léčba stěžovatelova zranění byla adekvátní. Stěžovatel ve večerních při slézání z patrového lůžka spadl a zlomil si kotník. Jelikož se zprvu domníval, že je kotník jen vyvrknutý, vzal si léky proti bolesti a nevyhledal lékaře. Ráno již ovšem byla bolest nesnesitelná a na nohu nemohl došlápnout, proto byl odnesen na ošetřovnu. Službu konající lékař shledal, že stěžovatel je silně intoxikován a jeho stav vylučuje převoz do nemocnice. Jelikož zároveň obsluha rentgenu nebyla přítomna, byl stěžovatel umístěn do samostatné cely bez dalšího ošetření. Do nemocnice byl převezen až druhý den ráno, kde byl následně operován.

ESLP konstatoval, že důvody uváděné vnitrostátními orgány pro neposkytnutí okamžité náležité zdravotní péče jsou zcela nepřijatelné. Na druhou stranu však uvedl, že ne každé zpoždění s poskytnutím zdravotní péče je možné vyhodnotit jako nelidské či ponižující zacházení. V projednávaném případě ESLP shledal, že následná péče byla kvalitní: stěžovatel byl operován na specializovaném pracovišti, jeho stav byl nadále kontrolován a sledován a byla mu poskytnuta rehabilitace. U následků jeho zranění, na které stěžovatel poukazoval, dle ESLP nebylo prokázáno, že byly způsobeny prodloužením se zahájením léčby. ESLP konečně uvedl, že zranění bylo bezpochyby bolestivé, avšak nelze spekulovat o tom, jaké utrpení bylo způsobeno zpožděním s léčbou. ESLP proto uzavřel, že byť došlo při poskytnutí lékařské péče stěžovateli k pochybením, nedosáhla situace takového stupně závažnosti, aby došlo k porušení článku 3 Úmluvy.

Kromě případu *Jirsák proti České republice* ESLP rozhodoval ještě o dvou dalších obdobných stížnostech. Obě prohlásil za nepřijatelné pro nevyčerpání vnitrostátních prostředků nápravy: stížnost *Holoubek proti České republice* týkající se léčby slepého střeva (č. 40818/09, rozhodnutí o přijatelnosti ze dne 9. října 2012) pro nevyčerpání žaloby na ochranu osobnosti či žaloby na náhradu škody podle zákona č. 82/1998 Sb. a stížnost *Stepankiv proti České republice* týkající se neposkytnutí antiretrovirální léčby viru HIV (č. 55488/08, rozhodnutí o přijatelnosti ze dne 23. října 2012) pro nevyčerpání ústavní stížnosti.

2.3 Zvláštní zacházení s osobami ve zranitelném postavení

Ve stížnostech podávaných k ESLP je též často namítáno, že orgány vězeňské služby a další vnitrostátní orgány neposkytly stěžovateli, který je v určitém zranitelném postavení, náležité zacházení a ochranu. Jde zejména o případy režimu výkonu trestu odnětí svobody starých osob (srov. např. *Papon proti Francii*, č.

64666/01, rozhodnutí o přijatelnosti ze dne 7. června 2001), tělesně postižených osob (srov. např. *Cara-Damiani proti Itálii*, č. 2447/05, rozsudek ze dne 7. února 2012), duševně nemocných (srov. např. *M. S. proti Spojenému království*, č. 24527/08, rozsudek ze dne 3. května 2012 či *L. B. proti Belgii*, č. 22831/08, rozsudek ze dne 2. října 2012), ochranu osob, u nichž existuje riziko sebevraždy (srov. např. *De Donder a De Clippel proti Belgii*, č. 8595/06, rozsudek ze dne 6. prosince 2011) či ochranu homosexuálních vězňů (srov. zejm. *X. proti Turecku*, č. 24626/09, rozsudek ze dne 9. října 2012).

2.4 Osobní prohlídky

Ohledně provádění osobních prohlídek v místech zbavení svobody z judikatury ESLP vyplývají dvě hlavní zásady. Zaprvé, osobní prohlídky musejí sledovat legitimní cíl, konkrétně zajištění bezpečnosti a předcházení trestné činnosti či nepokojům, a musejí být odůvodněny konkrétními skutečnostmi. ESLP tak shledal, že 3,5 roku trvající rutinní praxe pravidelných týdenních prohlídek za situace, kdy ostatní přijatá bezpečnostní opatření by byla dostatečná, je v rozporu s článkem 3 Úmluvy (srov. *van der Ven proti Nizozemsku*, č. 50901/99, rozsudek ze dne 4. února 2003). Žádný legitimní cíl ESLP neshledal u osobní prohlídce vazebně stíhaného, který dosud nebyl trestně stíhán a nebyl nijak agresivní, jež byla vykonána poté, co stěžovatel požádal o umožnění vykonání svého právo volit (srov. *Iwańczuk proti Polsku*, č. 25196/94, rozsudek ze dne 15. listopadu 2001). I v tomto případě došlo k porušení článku 3 Úmluvy.

Druhou zásadou vyplývající z judikatury ESLP je, že osobní prohlídka musí být vykonána vhodným způsobem, který náležitě respektuje lidskou důstojnost. Způsob provedení prohlídky nesmí obsahovat ponižující prvky, které zvýší určité ponížení, které je se samotnou osobní prohlídkou již nevyhnutelně spjato. Ve výše uvedené věci *Iwańczuk proti Polsku* tak došlo k porušení článku 3 Úmluvy i proto, že dozorcí, kteří prohlídku vykonávali, v jejím průběhu pronesli celou řadu zesměšňujících poznámek o stěžovatelově těle. Ve výše uvedené věci *Valašinas proti Litvě* došlo k porušení článku 3 Úmluvy, jelikož se během prohlídky bylo dotýkáno stěžovatelových intimních partií bez rukavic a navíc za přítomnosti dozorkyně – ženy. I v případě, že způsob provedení prohlídky není natolik závadný, aby se dostal do rozporu s článkem 3 Úmluvy, může znamenat porušení článku 8 Úmluvy zaručujícího právo na respektování soukromého života. Bylo tomu tak např. ve věci *Wainwright proti Spojenému království* (č. 12350/04, rozsudek ze dne 26. září 2006), kde byla návštěva z důvodu podezření, že daný odsouzený ve věznici obchoduje s drogami, podrobena osobní prohlídce. Ta však dle ESLP nebyla vykonána s náležitou úctou k lidské důstojnosti daných osob, jelikož, byť při ní nedošlo k žádným verbálním excesům nebo dotýkání, byla provedena v místnosti, do které bylo zvenčí vidět, bylo porušeno vnitrostátní pravidlo, podle kterého prohlížená osoba nesmí být v žádný okamžik více než jen z poloviny obnažena a prohlížené osoby nebyly náležitě předem informovány o tom, co a jak bude následovat.

2.5 Režim návštěv

Omezení návštěv či jejich podrobení dohledu či zvláštnímu režimu znamenají dle ESLP zásah do práva na respektování rodinného a soukromého života, avšak pokud vyhoví podmínce zákonnosti, legitimního cíle a přiměřenosti, nedostanou se do rozporu s článkem 8 Úmluvy. K tomu srov. např. *Hilgartner proti Polsku* (č. 37976/06, rozsudek ze dne 3. března 2009, neporušení článku 8 Úmluvy) či z poslední doby

Trosin proti Ukrajině (č. 39758/05, rozsudek ze dne 23. února 2012, porušení článku 8 Úmluvy) nebo *Epnors-Gefners proti Lotyšsku* (č. 37862/02, rozsudek ze dne 20. května 2012, neporušení článku 8 Úmluvy). Ohledně rozdílů mezi režimem návštěv ve vazební věznici a ve věznici pro výkon trestu odnětí svobody srov. *Laduna proti Slovensku* (č. 31827/02, rozsudek ze dne 13. prosince 2011, porušení článku 14 Úmluvy zakazujícího diskriminaci ve spojení s článkem 8 Úmluvy).

2.6 Kontrola a omezení korespondence

Obdobně ESLP posuzuje stížnosti na různá omezení či monitorování korespondence. Základním kritériem přiměřenosti zásahu do korespondence obvykle bývá, kdo je jejím adresátem. V případě korespondence s obhájcem je takový zásah možný jen výjimečně (srov. např. *Campbell proti Spojenému království*, č. 13590/88, rozsudek ze dne 25. března 1992), v případě dopisů osobám, které mají být předvolány v řízení jako svědci, tomu bude naopak (srov. např. *Žirovnický proti České republice*, č. 46170/99, rozhodnutí o přijatelnosti ze dne 6. ledna 2004).

2.7 Samovazba

Základní zásady držení nebezpečných vězňů v samovazbě ESLP přehledně shrnul ve věci *Ramirez Sanchez proti Francii* (č. 59400/00, rozsudek velkého senátu ze dne 4. července 2006). Z poslední doby srov. zejm. *Piechowicz proti Polsku* (č. 20071/07, rozsudek ze dne 17. dubna 2012).

2.8 Vyšetřování úmrtí či špatného zacházení v době zbavení svobody

Příslušné vnitrostátní orgány mají též povinnost účinně vyšetřit každé úmrtí v průběhu detence či každé hájitelné tvrzení, že v době zbavení svobody došlo k špatnému zacházení. Jedná se nikoli o povinnost dosáhnout určitého výsledku, ale o povinnost použít náležité prostředky. Vyšetřování musí být adekvátní, tedy dostatečně důkladné, přiměřeně rychlé, v dostatečné míře veřejné a v případě, že je do událostí zapojen příslušník bezpečnostního sboru, též nezávislé a nestranné.

I Česká republika již byla u ESLP z důvodu neprovedení účinného vyšetřování úmrtí v době zbavení svobody odsouzena. Ve věci *Eremiášová a Pechová proti České republice* (č. 23944/04, rozsudek ze dne 16. února 2012) ESLP shledal, že vyšetřování úmrtí mladého muže na policejní stanici během krátkodobého zadržení (daný mladík zemřel na následky zranění, které utrpěl při pádu z okna) nebylo ani adekvátní (nebyla dostatečně objasněna příčina úmrtí; některé důležité důkazy byly zajištěny pozdě či dokonce vůbec; nebyla přijata opatření, která by zabránila případné domluvě mezi podezřelými policisty), ani dostatečně veřejné (právním zástupcům stěžovatelek byl opakovaně bezdůvodně odepřen přístup do spisu), ani přiměřeně rychlé (věc byla opakovaně vracena k novému šetření), ani nezávislé a nestranné (Inspekce ministra vnitra byla stejně jako Policie České republiky v konečném důsledku podřízena ministru vnitra, což neskýtalo dostatečné záruky proti případným tlakům na vyšetřování ze strany nadřízených; klíčové úkony navíc provedli kolegové podezřelých policistů. Došlo proto k porušení článku 2 Úmluvy zaručujícího právo na život.

Ohledně vyšetřování zabití spoluvězněm v době výkonu trestu odnětí svobody srov. např. *Paul a Audrey Edwards proti Spojenému království* (č. 46477/99, rozsudek ze dne 14. března 2002).

2.9 Omezení volebního práva

V oblasti volebního práva ESLP především konstatoval, že systém, kdy je automaticky a bez jakéhokoli rozlišování každý odsouzený zbaven volebního práva, je v rozporu s článkem 3 Protokolu č. 1 k Úmluvě [srov. *Hirst (č. 2) proti Spojenému království*, č. 74025/01, rozsudek velkého senátu ze dne 6. října 2005 a *Greens a M. T. proti Spojenému království*, č. 60041/08 a 60054/08, rozsudek ze dne 23. listopadu 2010]. Dlužno dodat, že Spojené království je vůči těmto rozsudkům velmi zdrženlivé a tato judikatura ESLP je jednou z hlavních příčin napjatého vztahu, který velká část britské politické reprezentace i veřejnosti vůči ESLP chová. Italský systém omezení volebního práva vězňů, který v sobě určité rozlišování podle závažnosti trestného činu obsahuje, naopak před ESLP obstál [srov. *Scoppola (č. 3) proti Itálii*, č. 126/05, rozsudek velkého senátu ze dne 22. května 2012].

2.10 Neposkytnutí zvláštní stravy

Neposkytnutí zvláštní stravy může v některých případech znamenat porušení článku 9 Úmluvy zaručujícího svobodu náboženského vyznání. Ve věci *Jakóbski proti Polsku* (č. 18429/06, rozsudek ze dne 7. prosince 2010) se stěžovatel, stoupenec Mahayana buddhismu, domáhal v souladu s požadavky svého náboženského vyznání bezmasé stravy. Vězeňská služba jeho žádosti nevyhověla, jelikož by podle ní příprava takové stravy jen pro jednu osobu byla finančně náročná a namáhavá pro kuchyňský personál. ESLP tyto důvody nepřesvědčily, a to zejména s ohledem na to, že stěžovatel nevyžadoval žádné speciální produkty či zvláštní a náročný způsob přípravy, ale prostou bezmasou stravu. Vězeňská služba se navíc nepokusila u buddhistické mise v zemi zjistit, zda neexistují nějaké alternativní způsoby vyhovění náboženským požadavkům stěžovatele. Došlo proto k porušení článku 9 Úmluvy.

2.11 Možnost krátkodobého opuštění věznice

Přestože právo na krátkodobé opuštění věznice není v Úmluvě zakotveno, může jeho neumožněním dojít k porušení Úmluvy, konkrétně jejího článku 8 zaručujícího právo na respektování soukromého a rodinného života. Ve věci *Giszczak proti Polsku* (č. 40195/08, rozsudek ze dne 29. listopadu 2011) byla jedenáctiletá dcera stěžovatele, který si odpykával třináctiletý trest odnětí svobody, sražena autobusem a byla v kritickém stavu bez vyhlídek na přežití převezena do nemocnice. Stěžovatel žádal o možnost umírající dceru navštívit, což mu však vězeňská služba s odvoláním na jeho agresivní chování v době výkonu trestu a závažnost trestného činu, za který byl odsouzen, neumožnila. Stejně tak mu následně neumožnila se účastnit pohřbu dcery v civilním oděvu a bez spoutání řetězy. Tento postup vězeňské služby ESLP shledal neslučitelným s článkem 8 Úmluvy.

ESLP též řešil stížnost namítající nemožnost obrátit se ve věci zamítnutí žádosti o krátkodobé opuštění věznice v době před propuštěním na svobodu na soud (srov. *Boulois proti Lucembursku*, č. 37575/04, rozsudek velkého senátu ze dne 3. dubna 2012). Dospěl k závěru, že jelikož právo na opuštění věznice není zakotveno ani v lucemburském právu ani v Úmluvě či jiné mezinárodní úmluvě, není na daný případ článek 6 Úmluvy zaručující právo na spravedlivý proces aplikovatelný.

2.12 Neumožnění stát se rodičem

Za zmínku stojí i případ *Dickson proti Spojenému království* (č. 44362/04, rozsudek velkého senátu ze dne 4. prosince 2007). Stěžovatel se během výkonu trestu odnětí svobody na doživotí seznámil se ženou, se kterou se po jejím propuštění na svobodu

oženil. Následně oba požádali, aby jim bylo umožněno počít dítě prostřednictvím umělého oplodnění (tzv. manželské návštěvy, které by problém početí dítěte mohly vyřešit, nebyly dovoleny). Tato žádost však byla zamítnuta s odůvodněním, že jejich vztah neprověřil každodenní život, že matka a dítě by neměly k dispozici dostatečné materiální zázemí, že dítě by podstatnou část svého dětství prožilo bez otce a že kárné a odrazující prvky trestu odnětí svobody by byly potlačeny, pokud by bylo žádosti vyhověno. ESLP dospěl k závěru, že tyto důvody jsou sice relevantní, ale pro zabránění v početí dítěte nejsou dostatečné. Došlo proto k porušení článku 8 Úmluvy.

2.13 Další situace

Výše uvedenými situacemi se možnosti zásahů do základních lidských práv a svobod ve vězeňském prostředí nevyčerpávají. ESLP v oblasti vězeňství řešil i jiné případy, od stížností na časté přesuny mezi věznicemi (srov. např. *Payet proti Francii*, č. 19606/08, rozsudek ze dne 20. ledna 2011) či naopak stížnosti na odmítnutí předání k výkonu trestu do jiného státu (srov. např. *Nasković proti Srbsku*, č. 15914/11, rozhodnutí o přijatelnosti ze dne 14. června 2011), přes stížnosti na neumožnění natáčení dokumentárního filmu v prostoru věznice (srov. *Schweizerische Radio- und Fernsehgesellschaft SRG proti Švýcarsku*, č. 34124/06, rozsudek ze dne 21. června 2012) až po lehce absurdní stížnosti brojící proti neumožnění mít na cele herní konzoli Play Station (srov. *Beier proti Německu*, č. 20579/04, rozhodnutí o přijatelnosti ze dne 22. ledna 2008) a další.

3. Dosavadní bilance České republiky před ESLP

Česká republika si prozatím před ESLP v oblasti vězeňství vede možná až překvapivě dobře. Zcela uzavřených je dosud 7 případů, přičemž v žádném z nich nebylo konstatováno porušení Úmluvy. V současné době ESLP projednává další dvě stížnosti, u nichž u obou již určitou jejich část prohlásil za nepřijatelnou.

Tři z výše zmíněných sedmi stížností byly prohlášeny za nepřijatelné pro nevyčerpání vnitrostátních prostředků nápravy, konkrétně ústavní stížnosti, aniž by se tedy ESLP zabýval meritem stížnosti. Jedná se o výše zmíněnou stížnost *Stepankiv proti České republice* a dále stížnost *Manoussos proti České republice a Německu* (č. 46438/99, rozhodnutí o přijatelnosti ze dne 9. července 2002), v níž stěžovatel poukázal na omezení návštěv, monitorování korespondence, nahrávání telefonického rozhovoru s pracovníky kanceláře ESLP, ponižující podmínky ve věznici a nedostatečnou léčbu ekzému, a stížnost *Miler proti České republice* (č. 56347/10, rozhodnutí o přijatelnosti ze dne 25. září 2012), ve které stěžovatel brojil proti odmítnutí jeho předání k výkonu trestu odnětí svobody do Polska, kde žije jeho manželka a syn.

Dvě stížnosti byly prohlášeny za částečně nepřijatelné. Stížnost *Holoubek proti České republice* (cit. výše) v části namítající nedostatečnou léčbu slepého střeva pro nevyčerpání vnitrostátních prostředků nápravy a stížnost *Brandejs proti České republice* (č. 16878/09, rozhodnutí o přijatelnosti ze dne 9. října 2012) v části brojící proti nucenému odběru a uchovávání vzorků DNA pro opožděnost.

Ve třech případech dospěl ESLP k závěru, že je stížnost zjevně neopodstatněná. Ve věci *Hadžiu proti České republice* (č. 52110/99, rozhodnutí o přijatelnosti ze dne 4. listopadu 2003) ESLP nepovažoval stěžovatelova tvrzení o zbití čtyřmi dozorcí při eskortě od soudu za dostatečně prokázaná. Ve věci *Žirovnický proti České republice* (cit. výše) ESLP shledal, že omezení stěžovatelovy korespondence se svědky

v řízení proti němu bylo odůvodněné. Konečně ve věci *Hýbner proti České republice* (č. 28204/04, rozhodnutí o přijatelnosti ze dne 3. června 2008) ESLP dospěl k závěru, že skutečnost, že zejména vnější ostraha a některé další prvky ve věznici s ostrahou, kde bylo situováno oddělení pro trvale pracovní nezařaditelné vězně umístěné do věznice s dohledem, do kterého náležel stěžovatel, byt' byly přísnější, než jaké mají být ve věznici s dohledem, neporušily článek 5 Úmluvy zaručující právo na svobodu a osobní bezpečnost.

Posledním případem, ve kterém ESLP konstatoval, že k porušení článku 3 Úmluvy nedošlo, je výše několikrát zmíněný rozsudek *Jirsák proti České republice*.

Na projednání před ESLP v současné době čekají stížnosti *Holoubek proti České republice* a *Brandejs proti České republice*, a to v částech, v nichž jsou namítány nelidské a ponižující podmínky ve věznicích Rýnovice a Kynšperk nad Ohří (viz výše).

4. Závěrem

4.1 Shrnutí

Jak bylo představeno výše, základní lidská práva a svobody zaručené v Úmluvě nepřestávají za branami věznice platit. Výše uvedená judikatura ESLP je v tomto ohledu dostatečně ilustrativní a výmluvná. Jak již též bylo uvedeno výše, Úmluva tak, jak ji ve své judikatuře interpretuje ESLP, je jakožto součást ústavního pořádku pro české orgány závazná. Je tedy jejich povinností k ní v praxi náležitě přihlížet. Byt' je dosavadní bilance České republiky před ESLP v dané oblasti spíše dobrá, nelze nevidět, že tato skutečnost je zřejmě dána jinými faktory, než absencí problémů s lidskoprávním rozměrem, jak je patrné i z jiných příspěvků na této konferenci. Ostatně, pakliže se ukáží tvrzení stěžovatelů ve výše uvedených věcech *Holoubek proti České republice* a *Brandejs proti České republice* jako pravdivá a stěžovatelé v celách, do kterých byli umístěni, neměli k dispozici ani 3 m² obytné plochy, pak je stěží představitelné, že by ESLP mohl dospět k jinému závěru, než že došlo k porušení článku 3 Úmluvy.

4.2 Zdroje informací o judikatuře ESLP

Závěrem je vhodné pro praktické využití připomenout, kde lze najít informace o Úmluvě a judikatuře ESLP.

V první řadě, v květnu tohoto roku vyšel u nakladatelství C. H. Beck v edici velkých komentářů Komentář k Úmluvě, který si svou podrobností a kvalitou v ničem nezadá s nejlepšími evropskými komentáři (viz Kmec J., Kosař D., Kratochvíl J., Bobek M.: *Evropská úmluva o lidských právech. Komentář*, 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, 1678 s.).

Judikaturu ESLP v angličtině a francouzštině lze podle nejrůznějších kritérií dohledat v databázi HUDOC na adrese <http://hudoc.echr.coe.int>. Na stránkách ESLP lze též v rubrice „case-law“ a podrubrice „case-law analysis“ dohledat tzv. *factsheets*, ve kterých kancelář ESLP zpracovala souhrn nejdůležitější judikatury ESLP v určitých oblastech. Vězeňství se týkají čtyři takové souhrny, z nichž některé jsou kromě angličtiny a francouzštiny k dispozici též v polštině, němčině a ruštině.

Překlady všech rozsudků ESLP proti České republice lze najít na stránkách ministerstva spravedlnosti na adrese <http://portal.justice.cz>. Překlady řady rozsudků ESLP proti třetím státům jsou k dispozici v ASPI.

Překlady, komentáře, anotace a monitoring judikatury ESLP je publikován ve sbírce Přehled rozsudků ESLP, která vychází šestkrát ročně. Monitoring judikatury ESLP vychází též každý měsíc v časopise Soudní rozhledy a osmkrát ročně v časopise Jurisprudence.

Konečně, dotazy ohledně judikatury ESLP Vám rádi zodpovíme na e-mailové adrese kanceláře vládního zmocněnce pro zastupování České republiky před ESLP: kvz@msp.justice.cz.